

РОЗДІЛ 4. ІСТОРИЧНІ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 78.089.(4 Нім.):781.68

Тітович В.І.

АПЛІКАТУРА В КЛАВІРНИХ ТВОРАХ Й.С. БАХА

В статтє рассматриваются факторы, определяющие исполнительский выбор аппликатуры в клавирных сочинениях И.С.Баха.

Ключевые слова: *аппликатура, артикуляция, исходная теоретическая позиция исполнителя, техническое удобство.*

The article discusses the factors that determine the choice of performing fingering in clavier works of J. S. Bach.

Keywords: *fingering, articulation, initial theoretical position of performer, technical convenience.*

З ім'ям Й.С.Баха пов'язані не тільки найвищі досягнення в музичному мистецтві, але й аплікатурні новації у клавірному виконавстві. Він одним з перших почав широко використовувати у грі великий палець. Це стало можливим завдяки конструктивним змінам в інструментарії. Якщо в сучасних фортепіано відстань від краю клавіатури до чорних клавіш становить 5 см, то в інструментах XVI і частково XVII століть вона дорівнювала 3-3,5 см, що змушувало виконавців або тримати середні пальці скоцюрбленими, або обмежувати використання крайніх пальців: всі пальці просто не могли розміститися на клавіатурі, особливо в тональностях з мінімальною кількістю знаків. В інструментах бахівської пори відстань до чорних клавіш збільшилася, що і розширило не тільки виконавські, але й композиторські можливості.

Аплікатура в бахівських клавірних творах, як і взагалі у фортепіанній музиці, визначається перш за все музичним змістом. Питання технічної зручності мають другорядне значення [4, 167]. Від вибору аплікатури багато в чому залежить реальне звучання твору. Деякі редактори (наприклад, А.Кройц), намагаючись, мабуть, звести своє втручання в бахівський текст до мінімуму, обмежуються тільки аплікатурними вказівками, наче не помічаючи того, що останні певним чином впливають на артикуляцію, акцентуацію, розуміння мотивної будови тощо.

Велику роль у виборі аплікатури відіграє артикуляція. Вже сама необхідність зв'язати або роз'єднати якісь звуки скеровує пошук аплікатурних варіантів (Італійський концерт, I ч., т.15-17):

Звичайно тут грають зручним варіантом аплікатури 5-4-2-1, хоча в цьому випадку дуже важко задовільно передати своєрідну бахівську артикуляцію. Е.Петрі, щоб якось виправдати таку аплікатуру, навіть «поправляє» Баха, подовжуючи лігу ще на одну ноту, з чим ніяк не можна погодитися. Адже тут тематична низхідна секста (g-b) з синкопованим першим звуком, шістнадцяті всередині ліги – її ритмічне заповнення, нота, позначена *staccato*, відокремлена зліва, тому що вона є другим звуком інтервалу, який інтонується *nonlegato* [5, 197]. Тому доцільно використовувати такий варіант аплікатури - 5-4-2-2, який хоч і дещо складніший, але майже автоматично відокремлює шістнадцяту *staccato* не тільки від попередніх, але й від наступних, зміщуючи позицію руки вліво, отже, збільшуючи відстань між відповідними клавішами.

Наявність артикуляційних позначень полегшує пошук відповідної аплікатури. Однак Бах, на жаль, дуже рідко позначав артикуляцію в своїх клавірних творах, тому вибір аплікатури значною мірою залежить від вихідної теоретичної позиції піаніста щодо

виконання Баха. Наприклад, тему Симфонії №13 a-moll Л.Ройзман пропонує грати *legato*, Ф.Бузоні – *non troppo legato*. Проведення теми в сексту (т.21-24) змушує віддати перевагу артикуляції Бузоні (верхня аплікатура – Л.Ройзмана, нижня – Ф.Бузоні). Виявляється, що в такому викладенні більш-менш зв'язно можна зіграти один голос: (тут – верхній), отже, тільки *nonlegato* забезпечить артикуляційну єдність тематичних проведень:

Подібна ситуація і в Симфонії №7 e-moll, де, однак, Бузоні виявляє дивну непослідовність, пропонуючи грати аналогічне проведення теми в сексту *legato*. Аналізуючи виконання паралельних секст, І.Браудо налічує три аплікатурні можливості: підміна пальців, яка дає повне *legato*; один голос – *legato*, інший – *staccato*; обидва голоси – *nonlegato*. Браудо відзначає, що перші два варіанти (особливо легатний) дуже обмежують рухливість руки, дають незадовільний звуковий результат, і робить висновок, що «виконання послідовності секст вільним *nonlegato* створює часто більш плавне враження, ніж спроба зв'язати те, що важко зв'язати» [3, 65].

Втім, Браудо тут же вказує на засіб, «який допомагає сполучати невимушені, вільні рухи руки зі зв'язністю звучання. Мова йде про праву педаль фортепіано» [3, с.66]. Але у Баха не було такого засобу. Тому логічно припустити, що не треба зв'язувати те, що важко або зовсім не можна зв'язати, те, що не зв'язано у Баха. А те, що Бах зв'язував, не вимагає якихось особливих зусиль для виконання. Піаністу в цьому питанні доцільно орієнтуватися на рекомендацію Ф.Бузоні: «Де тільки можливо, краще витримувати звуки рукою замість педалі» [2, 197]. Інакше кажучи, звучить тільки те, що утримується на клавіатурі. Ця обставина має принципове значення при виборі аплікатури в клавірних творах Баха.

Послідовність терцій теж краще звучить *nonlegato*. Такі послідовності зустрічаються, наприклад, у вищезгаданій Симфонії a-moll, в Симфонії з Партити №2 c-moll:

Хоча ці терції можна виконати і традиційною легатною аплікатурою, проте наведена, яку запропонував Ф.Бузоні, більше відповідає характеру цієї музики, надає звучанню значущості, дозволяє навіть дрібні тривалості зіграти *Grave*, використовуючи вагу руки.

І в нескладних творах не слід обмежуватися принципом технічної зручності (Маленька прелюдія №2 C-dur):

Верхня аплікатура, традиційна, зустрічається в багатьох редакціях (наприклад, Ф.К.Гріпенкерля, М.Кувшиннікова). Дійсно, дуже зручно розташовувати пальці так, щоб кожного разу позиційно охоплювати цілий такт. Але в такому випадку Прелюдія починається не в C-dur, а в F-dur: весь перший такт аплікатурно виглядає як одна гармонія – домінантсептакорд F-dur. Нижній варіант аплікатури обумовлений дещо іншою трактовкою гармонічного розвитку. Логічно представити перший півтакт як експозицію основної тональності, відхилення в F-dur починається з п'ятої вісімки (її обов'язково треба динамічно підкреслити). Зміну гармонії відображено в аплікатурі: перебуваючи в зібраному положенні

По-друге, це той випадок, коли аплікатура визначає артикуляцію: при будь-якому розподілі середнього голосу фактурний контекст унеможливорює *legato*. Враховуючи, що фігура з шістнадцятих виникла з обернення теми, отримуємо ще один доказ того, що основним артикуляційним засобом в цій Симфонії є *nonlegato*. На це вказувало і вже згадуване проведення теми паралельними секстами. Тому і нижній голос в цьому епізоді теж грається *nonlegato*.

Цікаве поєднання динамічних, темпових, аплікатурних особливостей. можна спостерігати в III частині Італійського концерту (т.74-75):

Очевидно, що набагато зручніше зіграти октавний хід звичайною аплікатурою 5-1. Але зміна мануалу (перехід з однієї клавіатури на іншу), позначена Бахом, вимагає відповідних дій у грі на фортепіано, які в звуковому та ритмічному відношенні допоможуть виконавцю більш рельєфно відчутти і передати структуру лінії, грань форми. Крім того, стрибок 5-им пальцем (аплікатура Е.Петрі), безперечно, накладає певні обмеження на темпову сторону виконання.

Аплікатура не може бути чимось застиглим, раз і назавжди встановленим. В ній неодмінно відобразяться виконавські пошуки, набутий досвід. Про це красномовно свідчать слова Ф.Бузони з передмови до другого видання його редакції Інвенцій та Симфоній, яке вийшло через 23 роки після першого: «Я тепер мало або зовсім не використовую зміну пальців на ноті, що повторюється (а також в пральтриллерах і мордентах), і все більше уникаю підкладання першого пальця» [1,7].

Отже, вибір аплікатури в клавірних творах Й.С.Баха залежить від вихідної теоретичної позиції виконавця, вміння аналізувати авторський текст, артикуляції, знання характерних аплікатурних прийомів, індивідуальних особливостей апарату, технічної зручності.

Література

1. Бах И.С.Инвенции / Ред. Ф.Бузони. – М.: Музыка, 1991.
2. Бах И.С. Клавир хорошего строя. Ч.1 / Ред. Ф.Бузони. – М.-Л.: Музгиз, 1941.
3. Браудо И.Об изучении клавирных сочинений Баха в музыкальной школе. – СПб: Северный олень, 1994. – 79 с.
4. Нейгауз Г. Об искусстве фортепьянной игры: Записки педагога.– М.: Музгиз, 1961. – 319 с.
5. Тітович В.Особливості артикуляції та акцентуації в клавірних творах Й.С.Баха // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти: Зб.наукових праць. – Вип. 15 (20).– К.: НПУ, 2013. – С.186-198.
6. Швейцер А. Иоганн Себастьян Бах. – М.: Музыка, 1965. – 725 с.